

KOVÁCS TAMÁS

ADALÉKOK A MAGYAR KIRÁLYI KÜLÜGYMINISZTERIUM SZEREPÉHEZ AZ ÁLLAMVÉDELEMBEN ÉS AZ ÁLLAMRENDESZETBEN¹

A magyar történetírásban eléggé stabilnak látszik az a kép, miszerint egy ország belső rendjének a legfőbb őrzője a belügyminisztérium, illetve az alárendeltségébe tartozó rend- és államvédelmi szervek — rendőrség, csendőrség — voltak. Magyarországon azonban a helyzetet némileg bonyolította, hogy a honvédség is — különösen a vezérkar — részt követelt magának a belső rend fenntartásában. A II. világháború alatti magyar államvédelmi struktúra alapjai 1919–1920-ra nyúlnak vissza, de annak „klasszikus rendszere” a ’30-as évek közepére alakult ki. Ekkor a rendőrség mellett a csendőrség központi nyomozó alosztálya és a vezérkar illetékes osztálya is bekapcsolódott a rendszer vélt vagy valós ellenségeinek felkutatásába. Ennek egyik leginkább bevett módszere a beépülés volt a különböző mozgalmakba, egyesületekbe és pártokba, valamint, hogy szinte valamennyi minisztériumban voltak előbb a rendőrségnek, majd a csendőrségnek és a hadseregnek is bizalmi — ahogy a forrásokban olvasható: „b” — emberei, vagyis besúgói.²

A rendszer differenciálódásának és finomodásának a jele volt, hogy 1938-ban átalakították a vezérkari főnökséget: ekkortól lett a szempontunkból releváns osztály neve 2. vkf. osztály, vagy más formában: VKF/2, amelyhez mind a hírszerzés, mind pedig az elhárítás tartozott. Az osztály számos — itt most nem tárgyalandó — alosztályra tagolódott. A honvéd vezérkar különösen a Komintern 1937-es VII. kongresszusa után látta úgy, hogy immáron alapvetően katonai kérdéssé vált a kommunisták elleni harc. A kongresszus ugyanis egyrészt nyíltan a náci III. Birodalmat jelölte meg legfőbb ellenségnek, vagyis azt az országot, amelyik ekkorra a Magyar Királyság legfőbb szövetségesévé vált. Az egyes kommunista pártokhoz a Komintern instruktorokat küldött. Vagyis — vélte a honvéd vezérkar —, a helyi

-
- 1 Jelen tanulmány alapját a szerzőnek a Horthy-kori magyar államvédelmi rendszerről készülő PhD-disszertációjának egyik alfejezete adta.
  - 2 A besúgóhálózat kiépítése polgári vonalon már 1919. augusztus 1-jén, vagyis a Tanácsköztársaság bukásának másnapján elkezdődött. Katonai vonalon ez a Nemzeti Hadsereg Fővezérének létrejöttéhez köthető.

kommunista párt valójában szovjet hírszerző szerv, amelynek a budapesti szovjet nagykövetség nyújt valamiféle védelmet.³

Így a magyar honvédség, amelyben még éltek az 1919–1920-as „rendteremtés” emlékei — különösen az ún. „T” (= tájékoztató) osztály működése —, ezért teljesen logikusnak és indokoltnak látta, hogy az állam védelme az ország határain belül is a honvédség feladata.⁴ Ennek az elméletnek a győzelmeként is értékelhetjük a honvédelemről szóló 1939:II. törvénycikket, amely minden korábbinál több lehetőséget és jogot adott a mindenkori vezérkari főnököknek polgári személyekkel szembeni intézkedésekre.⁵ Megítélésünk szerint ettől az időponttól figyelhető meg a Honvédelmi Minisztérium, illetve a honvéd vezérkar szerepének erőteljes növekedése, valamint az, hogy egyrészt az államvédelmi (hírszerzés, defenzív szolgálat) és államrendészeti ügyek kezdenek egybemosódni; másrészt katonai ügyekké válni.

A Belügyminisztérium szervezeti rendszerében az államrendőrség⁶ mellett az 1930:XXVIII. törvénycikkkel felállított Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóságának (KEOKH) is komoly kémelhárító szerepet szántak. Amíg helyi szinten a 2. vkf. osztály a területileg illetékes hadtest-, illetve hadosztályparancsnokságokhoz volt köthető, addig a KEOKH-nak a nagyobb határ menti városokban jöttek létre kirendeltségei. Szintén a Belügyminisztérium alá tartoztak az internálótáborok, ahová minden gyanús személyt, legyen az magyar vagy külföldi — gyakran bírói döntés nélkül — határozatlan időre is elzárhattak. Szintén a KEOKH hatáskörébe tartoztak a határvidékeken tartott, a '30-as évek végéhez közeledve egyre gyakoribb utas-ellenőrző razziák.

A belügyminiszter és a honvédelmi miniszter kettős alárendeltségében működő Magyar Királyi Csendőrség 1930 és 1941 között ún. csendőryomozó-alosztályokat épített ki vidéken. Ezek az alosztályok két további „A” és „B” jelű alosztályra tagolódtak. Az „A” jelzésűek foglalkoztak államrendészeti, illetve állambiztonsági ügyekkel, míg a „B” jelűek a köztörvényes bűncselekményekkel. Az iratok tanúsága szerint azonban csakhamar a csendőrök is elkezdtek „kémgyanús”, majd a háború kiteljesedése után „partizángyanús” elemekre vadászni, felkutatásukra pedig önálló hírszerzőhálózatot kiépíteni.

---

3 Itt jegyezzük meg, hogy sporadikus források vannak a budapesti szovjet követség figyeléséről 1938-ból.

4 Az 1920 júniusában létrehozott osztályt 1922. június 1-jén szüntette meg Klebelsberg Kuno akkori belügyminiszter. Ez már csak azért is figyelemre méltó, mert a T osztály a honvédség keretein belül működött.

5 Valamennyi citált törvény teljes szövege megtalálható: Corpus Juris Hungarici CD-ROM.

6 Az államrendőrség kifejezés arra utal, hogy a rendőrség nem az önkormányzatoknak, hanem a kormánynak volt alárendelve.

A három szervezet azonban nemcsak az állam és a rendszer ellenségeit igyekezett elfogni, hanem mindent megtettek egymás lejáratásáért, legyűréséért is. Az egyre zavarosabbá váló nyomozásokat és partizánrazzaiákat 1942-ben igyekeztek egy szervezet, az Államvédelmi Központ (ÁVK) alá beszervezni — igen csekély sikerrel.

A szervezetet egy katonatiszt vezette, Ujszászy István vezérőrnagy,⁷ aki Horthy Miklós kormányzó bizalmasa volt, de mind a rendőrség, mind a csendőrség, mind a VKF megpróbálta őrizni a maga önállóságát. Csakhamar kiderült: az alárendelt szervezeteknek teljes mértékben sikerült függetlennek maradni a felettük álló csúcsszervtől. Az ÁVK-n belüli viták és alapvető szemléletbeni különbségek nagyon hamar kiütököztek. A csendőrök és a rendőrök között ezek egy idő után már a másik szervezet feljelentgetésében csúcsosodtak ki az illetékes minisztériumban. A rendőrség politikai osztályának de facto irányítója, dr. Sombor-Schweinitzer József rendőr-főkapitányhelyettes⁸ megtartotta kivételes pozícióját: továbbra is közvetlen bejárása a kormányzó bizalmasának számító Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez. A VKF/2 pedig lehallgatta Ujszászy telefonját. Az így megszerzett információk pedig mindig eljutottak valamilyen úton az SD Ausland VI. E alosztályához⁹ is. Ez a tény a háború után újabb és újabb találgatásokra adott alapot azzal kapcsolatban, hogy a magyar hadseregből kik kémkedtek valamelyik német hírszerző szervnek. Az ÁVK az 1944. március 19-i német megszállás után marginalizálódott. Az október 15–16-i nyilas puccs után — ekkor reszneki Zákó András vezérőrnagy lett nemcsak az ÁVK, hanem a VKF/2 parancsnoka is — elvesztette mindennemű önállóságát és koordináló szerepét az egykori csúcsszervezet.

---

7 A tábornok életéről, tevékenységéről és titokzatos haláláról részletesen ld.: Haraszi György (szerk.): Vallomások a holtak házából. Budapest, Corvina Kiadó – ABTL, 2007.

8 Sombor-Schweinitzer a '30-as évek végén tisztán látta, hogy Magyarországon nem a kommunisták, hanem az előretörő szélsőjobboldali pártok, különösen a nyilas mozgalom jelenti az igazi veszélyt Horthy Miklósról és rendszerére. Az 1944. március 19-i német megszállás után az elsők között tartóztatta le a budapesti SD [Sicherheitsdienst = Biztonsági Szolgálat]. A különböző német koncentrációs táborokban való raboskodásból az USA hadserege szabadította fel. Ezután az amerikai OSS, majd CIC szolgálatba állt. Részt vett az elmenekült magyar háborús bűnösök felderítésében és Magyarországra szállításában, neve azonban a korabeli sajtóba, és így a történelmi tudatba nem került bele.

9 Az SD ekkorra a német hírszerzés csúcsszervezete, az RSHA [=Reichsicherheitshauptamt] VI. osztálya, ezen belül a VI. E. alosztály feladata volt a kelet-európai hírszerzés. Az SD Ausland legismertebb vezetője Walter Schellenberg SS-Brigadeführer volt, aki 1941. júniusában vette át a hivatalt. Az SD működését részletesen lásd: Walter Schellenber emlékiratai. Bp., Zrínyi Kiadó, 1997.

Kutatásaink során azonban arra a megállapításra jutottunk, hogy a magyar politikai vezetés és rajta keresztül a különböző alárendeltségben működő „szervek” igen gyakran a Magyar Királyi Külügyminisztériumtól is reméltek és sokszor kaptak információkat, illetve a két minisztérium nem egy esetben segítette egymás munkáját. Mindez persze, ha jól meggondoljuk, nem meglepő. Mint a magyar történelemben oly sokszor, a rendszer ellenségei nem Magyarországon, hanem külföldön éltek, esetleg külföldre szándékoztak jutni. Ugyancsak a külügy tudott sok és használható információval szolgálni a kémeket illetően mind a belügynek, mind a hadügynek.

A korszak külügyi iratanyagában így nem csak klasszikus diplomáciai iratokat találunk, hanem a magyar állam- és rendvédelemmel összefüggőeket is. Ne feledjük el ugyanakkor azt sem, hogy a külügyminisztériumok és az alájuk tartozó követségek feladata mindig is több volt pusztán külképviseleténél: általában fontos hírszerző központként is működtek.

Magát az önálló magyar külügyminisztériumot az 1918. évi V. néptörvény 1. §-a hozta létre. A minisztérium szervezeti sémája számos alkalommal változott, illetve az egyes minisztériumi osztályokat is nemegyszer átkeresztelték. Keretében már az 1920-as évek elejétől működtek a hírszerzéshez, illetve az állambiztonsághoz köthető szervezeti egységek. Szempontunkból a Magyar Királyi Külügyminisztériumon belül az V. Politikai Osztály¹⁰ bír különös jelentőséggel, illetve ezen belül is a „D” referatúra.¹¹ Az egység feladatköre 1921 és 1943¹² között többször is módosult, illetve pontosították azt, de az alapvető elvárás változatlan maradt. Vagyis szemmel kellett tartaniuk — nekik is — a Magyarországra érkező, illetve itt hosszabb időt eltöltő külföldi állampolgárokat, figyelni a külföldön élő magyarokat és adott esetben véleményezni magyar állampolgárok útlevélekérelmeit. Sporadikus nyomok alapján például tudható, hogy a Magyarországra menekült és itt is szervezkedő orosz emigráció szemmel tartásában is részt vett a V. Politikai Osztály „D” referatúrája az 1920-as években. 1941 tavasza után ez a feladata teljes egészében átkerült a Honvédelmi Minisztérium VKF/2. d. alosztályához.¹³

---

10 Az osztályt az 13095/1-1921. sz. KÜM [Külügyminiszteri] rendelet hívta életre.

11 A referatúra kutatható iratanyaga 9 iktatókönyv (hiányos), 2 átmenő postakönyv és 8 csomónyi irat. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) K-65 Külügyminisztérium Politikai osztály, V/D. (defenzív) referatúra iratai (a továbbiakban K 65).

12 1943 az utolsó év, amelyből ezen referatúrának iratanyaga maradt meg.

13 MOL K-65 1. csomó; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ABTL) 3.1.6. Hálózati, operatív és vizsgálati dossziék. P dossziék. P-431., P-432.

Ezeknek a feladatoknak a szakszerű ellátásában elsősorban a Budapesti Államrendőrség idegenellenőrző-, internálási- és útlevélosztálya volt a segítségükre 1939-ig, amíg életbe nem lépett a honvédelemről szóló törvény. Ez a gyakorlatban azt is jelentette, hogy a Külügyminisztériumban rendőrök, detektívek is dolgoztak. Őket vélelmezhetően a Budapesti Főkapitányság valamely az ügyben érintett osztályáról vezényelték át a külügybe.

Érdemes megjegyezni, hogy az V. Politikai Osztály „D” referatúra munkájáról statisztikai jellegű kimutatások csak a ’30-as évek végétől készültek (vagy maradtak meg?): a korábbi iratanyag „csak” az elkészült jelentéseket tartalmazza igen nagy számban. Szintén megfigyelhető, hogy az idő előrehaladtával egyre több és több emberről készült jelentés, vagy — mai kifejezéssel élve — környezettanulmány útlevéligénylés esetén.

Sajnálatos, hogy bár egy 1922-es feljegyzés szerint havonta kellett összesítést készíteni, de ezek nem maradtak fenn.¹⁴ Vélelmezni lehet, hogy 1943 után is képződtek a külügyben államvédelemmel kapcsolatos iratok, hiszen a háború előrehaladtával, illetve a hadi helyzet alakulásával még inkább fokozódott a hatalom félelme.¹⁵ Megkockáztathatjuk azt a kijelentést is, hogy a meglévő iratanyag sem teljes. Az, hogy ezek a dokumentumok hol vannak, illetve a háború után hová tűntek, már egy másik dolgozat témája lenne.¹⁶

A Horthy-rendszer idején (is) a külföldön élő magyarok figyelése állandó munkát biztosított a magyar szervezeteknek, a kérdés csupán az volt, hogy melyik szerv és kiket figyeljen. 1920-tól állandó megfigyelés alatt álltak az elmenekült baloldaliak, kommunisták és a legitimisták. Nyílt titok volt, hogy a kommunisták többsége Bécsbe, Münchenbe¹⁷ és Franciaországba emigrált.¹⁸ Hasonlóan nem kellett külö-

14 MOL K-65. I. csomó, 303. p.

15 Feltételezésünket megerősíteni látszik a Honvéd Vezérkar főnökének 32502/ein. 2. VKF. D. – 1942. szám alatti tervezete, amely az ún. „K” szolgálat kiépítésében, valamint a hírszerzésben és az elhárításban a Külügyminisztériumnak kulcsszerepet szánt.: ABTL 4.1.A-616.

16 A háborús pusztításban kétségtelenül sok irat megsemmisült, gondoljunk csak Budapest ostromára. Az sem zárható ki, hogy számos iratnak valahol „nyugaton” veszett nyoma. Ugyanakkor tudjuk, hogy a Vörös Hadsereg illetékes alakulatai is igyekeztek „összegyűjteni” a számukra érdekes dokumentumokat. Ennek a „gyűjtésnek” az eredményét a mai napig a különböző orosz levéltárak őrzik. Vö.: *Szita Szabolcs*: Különleges archívum – 45 ezer karton az 1920-as évek magyar belügyminisztériumából. Népszabadság, 2005. november 29.

17 A kommunista emigráció e szárnya Hitler hatalomra jutása, illetve az Anschluss után elhagyta a befogadó országot. Sokan Franciaországba, illetve Belgiumba menekültek tovább.

18 Egyik csoportnak sem volt számottevő társadalmi bázisa Magyarországon, de a hatalom paranoiája miatt szemmel tartásuk kiemelt feladat volt. Megjegyezzük, hogy a magyar államrendőrség olyan sikeresen épült be a hazai kommunista pártba, hogy az a Komintern előtt is teljes

nősebb nyomozás a vezető legitimista személyek lakhelyének meghatározásához sem, többségük Ausztriában vagy Svájcban telepedett le az első világháború és a sikertelen királypuccsok után. Később, különösen a nagy gazdasági világválság idején, a megfigyelték köre kiterjedt szinte valamennyi külföldön tartózkodó magyarra és magyar állampolgárra. A '30-as évek végétől a kommunisták mellett egyre nagyobb figyelmet fordítottak a zsidó származású, illetve a tartósan külföldön tartózkodó személyekre (is).

A referatúra működésének első bő másfél évtizedében a vélt vagy valós kommunisták ügyeinek intézése tette ki az ügyforgalom jelentős részét. A '20-as évek elején az akták jelentős része a Tanácsköztársaság ideje alatt kompromittálódott emberek és családtagjaik ügyes-bajos dolgaira, illetve az emigrációban végzett tevékenységük feltárására és értékelésére vonatkozott.

Különösen kényes volt a referatúra feladata, miután 1921 őszén egy magyar dektívekből álló különítmény Hain Péter¹⁹ vezetésével egyszerűen betört a magyar kommunista párt berlini irodájába, hogy az ott lévő iratokat megszerezve, létrehozzák a kommunisták alapnyilvántartó rendszerét. Az akció ugyan sikeres volt, megszerezték a kartonokat, de ettől kezdve maguk az emigráns magyarok, különösen a kommunisták is sokkal óvatosabbak, bizalmatlanabbak lettek. Az akció más szempontokból sem volt szerencsés. A magyar rendőrség esélyei ugyanis jó időre elvesztek, hogy külföldön is beépüljön a kommunista mozgalomba. Másrészt ez az információszerzési módszer — finoman fogalmazva is — meglepte a német kollégákat...

Érdekes, hogy az iratokban mindig kiemelték, ha a megfigyelt személy zsidó vagy zsidó származású volt, vagy ha volt valamilyen „zsidó” kapcsolata. Például az elmenekült kommunista Földes István maga nem volt zsidó, de Laki rendőrtanácsos, akitől a meneküléshez szükséges útlevelet kapta, igen. Ezt a Földesről szóló jelentésben megjegyezték, valamint azt is, hogy Lakit ki kell hallgatni az ügyben.²⁰

---

mértékben diszkreditálta magát. 1945 után ezért kellett külföldi – elsősorban felvidéki – magyar kommunistákkal megerősíteni a pártot. A nyugatról hazatért kommunisták pedig csakhamar szembesülhettek a váddal, hogy őket kint valamely nyugati titkosszolgálat, vagy még annak idején a Horthy-féle rendőrség beszervezte. *Farkas Vladimír*: Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam. Bp., Interart Stúdió, 1990.

19 Hain rendőrfőtanácsos ekkor hivatalosan a berlini magyar követségen teljesített megfigyelő szolgálatot. Érdekes, hogy 1920 januárja és áprilisa között Hain a grazi útlevél-kirendeltségen dolgozott, amely a belügy alárendeltségében működött. ABTL V-77423/a. Hain Péter 1945. november 12-i kihallgatási jegyzőkönyve.

20 MOL K-65 1. csomó, 75. p.

Érdekes eset volt 1922-ben Botnyik Sándor, az ismert kommunista művész feleségének az útlevelügye is. A magyar Külügyminisztérium ugyanis — Hetényi Imre rendőr-főkapitányhelyettes javaslatára (!) — férje politikai nézetrendszere miatt, valamint arra hivatkozva, hogy szerepel a minisztérium nyilvántartásában, nem hosszabbította meg a hölgy Németországba szóló útlevelét.²¹

Szintén nagyban segítettek az V. Politikai Osztály „D” referatúrájának — és általában a magyar hírszerzésnek és államvédelemnek — a munkáját a magyar külképviseletek. Ők számos esetben — a források hiányos volta miatt nem tudható, hogy milyen gyakorisággal — jelentették Budapestnek a kémgyanús, megbízhatatlan személyek neveit, főbb azonosító adatait, sőt nem egy esetben különleges ismertetőjegyeit is. A bukaresti nagykövet 1921-es jelentésében azonban nem tesz különbséget a kémek, kémgyanúsak, valamint a megbízhatatlan személyek között. Listáján összesen 23 személy szerepel, közöttük Pokorny Hermann tábornok két fia is.²² Mindez annak a ténynek a fényében érdekes, hogy Pokorny 1925. május 1-én léptették elő vezérőrnaggyá, 1921-ben még „csak” vezérkari ezredes. Talán nem mellékes, hogy Pokorny Morvaországban született német nyelvű családban, a magyar tanult nyelve volt, hazájának is csak az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után választotta Magyarországot. Ebben az időszakban a vezérkar Nyilvántartási Irodájában az X. (sifreosztály) vezetője. Emlékirataiban nem sok teret szán családjának bemutatására, így nem részletezi fiai pályafutását sem.²³ Ez az eset új-fent megerősíti azt az elvet, hogy a különböző információkat több független forrásból is ellenőrizni kell, különben könnyen félre viheti bármelyik szervet egy-egy pletyka.

A párizsi magyar nagykövet 1923 októberében — nem tudni, hogy kinek a kérésére — készített egy összefoglaló jelentést 44 Párizsban élő magyar emigránsról, különösen politikai nézetrendszerükről (majdnem mind kommunista volt), kapcsolataikról Magyarországon és Párizsban.²⁴ 1930-ban a chicagói magyar konzul örömmel értesítette a Külügyminisztériumot, hogy Károlyi Mihály ellen újabb terhelő bizonyítékokról tud beszámolni, amelyek felhasználhatóak lesznek majd a Károlyi elleni perben. A volt köztársasági elnök ugyanis a University of Californián tartott előadást 'Hungary's attempt at Democracy' címmel. Egy ott élő „b” egyén által készített feljegyzés alapján jelentette a konzul, hogy Károlyi gyalázta Magyarországot,

---

21 MOL K-65 1. csomó, 64. p.

22 MOL K-65 2. csomó, 25. p.

23 *Pokorny Hermann*: Emlékeim. A láthatatlan hírszerző. Bp., Hadtörténelmi Levéltár, 2000.

24 MOL K-65 1. csomó, 778. p.

illetve a regnáló hatalmi berendezkedést.²⁵ Mindez azért is figyelemre méltó, mivel az évekig húzódó Károlyi-perben 1927-ben született meg a törvényszék végítélete; a perújítási kérelmet pedig 1928. október 26-án utasította el a Kúria.

A diplomaták nem szívesen folytak bele nyíltan államvédelmi ügyekbe. Szívesebben vették, ha már intézkedniük kellett, ha Budapestről utasították őket. Vagy még inkább azt preferálták, ha egy-egy ügy nem a Külügyminisztérium, hanem közvetlen az ÁVK vagy a Belügyminisztérium (rendőrség, KEOKH), netán a Honvédelmi Minisztérium (VKF, HUEK²⁶) hatáskörébe tartozott, és ezért adott esetben csak ők intézkedhettek — vagyis a diplomaták keze tiszta maradt. 1938-tól, az Anschluss bekövetkeztétől, majd még inkább Csehszlovákia 1939-es szétverésétől kezdve a magyar külügy számára is egyre nagyobb gondot okoztak a külföldi, elsősorban zsidó származású menekültek, valamint az ún. „tiszázatlan állampolgárságú” — de igen gyakran azonban magyar anyanyelvű — ugyanakkor zsidó származású személyek ügyei. Látnunk kell, hogy a '30-as évek végétől a klasszikus idegenrendészeti és konzulátusi tevékenység tartalma némileg átalakul.

Az új felfogás szerint mindenki gyanús, aki külföldi, főleg ha zsidó származású, illetve vallású. A korabeli magyar katonai és csendőri terminológiában a „kommunista” és a „kém” szavak szinonimákká váltak, melyekhez később az „angolbarát” kifejezés is csatlakozott. Szintén a '30-as évek végétől figyelhető meg, hogy a szervek egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a megfigyelt vagy gyanúsnak tartott személyek vallásának és származásának, különösen, ha zsidó vonalat lehetett felfedezni.

Az V. politikai osztály „D” referatúrájának iratanyagában a '30-as évek derekától találunk összefoglaló statisztikai jelentéseket is, nem csak személyekről vagy csoportokról szólókat. Pontos kimutatások maradt meg az ügyiratforgalomról, amelyből a rendszer nagyságára és ebből következően kiterjedtségére is lehet következtetni.

1937. év folyamán az ügyiratszám 5870 darab volt, melyek közül 126 rezervált (= titkos) politikai, 4480 politikai és 1364 giro²⁷ ügyirat volt.²⁸ A politikai iratok

25 MOL K-65 3. csomó, 398. p.

26 A Határmenti Utazás Ellenőrzési Kirendeltség az államhatártól 20 kilométeres sávban működhetett. Ezekhez a kirendeltségekhez mind offenzív, mind pedig defenzív vonalra beosztott honvéd tiszthelyettes vezényletek.

27 Ezen ügyiratok a más minisztériumoktól — elsősorban a Belügyminisztériumtól, Honvédelmi Minisztériumtól és a Pénzügyminisztériumtól — érkezett iratok számát jelentik.

28 Összehasonlításképpen, ez a szám messze elmaradt a Belügyminisztérium osztályainak ügyiratforgalmától; ahol havonata 800–1000 között mozgott a megoldandó akták száma. ABTL; A-608/1.

közül 3217 darabban 4822, míg a giro ügyiratok esetében 803 darabban 1513 személy szerepelt.²⁹ A személyek nyilvántartó adatlapján a következő nyilvántartóhelyek voltak feltüntetve, ahonnan jelentést vártak:

- Országos Bünyügyi Nyilvántartó Hivatal (OBNYH) nyilvántartásai³⁰;
- Belügyminisztérium nyilvántartása;
- Budapesti főkapitányság, Politikai Főcsoport nyilvántartása;
- Budapesti főkapitányság, Államrendészeti osztály nyilvántartása;
- Külügyminisztérium politikai nyilvántartása.

Már a felsorolásból is kitűnik: számos nyilvántartóhely, és ebből kifolyólag adatbázis létezett a két világháború közötti magyar államvédelmi rendszerben. Ezen nyilvántartóhelyek közül a rendőrség vagy az OBNYH nyilvántartásai közismertek voltak, de az, hogy a Külügyminisztériumnak is volt ilyen jellegű saját adatbázisa, az már kevésbé. Talán érdemes megjegyezni, hogy bár a hadsereg szerepe évről évre nőtt, ebben a felsorolásban nem szerepelnek a honvédségen belül vezetett különféle nyilvántartások.³¹

Nem kétséges, hogy ezen adatbázisok között is voltak átfedések, de a folyamatos ellenőrzések miatt, aki egyik rendszerben szerepelt, az nem tudott kicsúszni a hálón. Szintén az 1937-es évről készített összefoglaló megállapítja:

„A pol. V. végzi az összes politikai, katonai és bünyügyi nyilvántartások kezelését, valamint az itteni nyomozások útján beszerzett adatok kezelését és nyilvántartását.

Titkos T. jelentések nyilvántartását és kezelését.

A Büm. Honv. Min. Igazságügyministeriummal, valamint egyéb hatóságokkal folyó élőszóval megbeszélések és értekezleteken való részvétel. [...] A pol. V. a beosztott detektív csoport segítségével ellenőrzi naponkint a különböző időben az épület helységeinek a házbiztonsággal kapcsolatban kiadott rendelet pontos betartást, a Küm.-ben szolgálatot teljesítő portások és rendőrök szolgálatát. Ezen ellenőrzés állandóan az elnöki osztállyal és a főigazgatói irodával együtt történik.”³²

A Külügyminisztérium V. politikai referatúrájának 1938-as munkájáról készült beszámoló szerint az elintézett ügydarabok száma a következőképpen alakult:

---

29 MOL K-65 6. csomó, 774. p.

30 Ezen belül volt igazságügyi és rendőri nyilvántartás.

31 Ilyen adatbázis lehetett a Honvédelmi Minisztériumon belül az ún. „KémeK és Kémgyanusak Központi Nyilvántartása” is, amelynek pusztja létéről is mindössze néhány megmaradt forráson lévő bélyegző tanúskodik.

32 MOL K-65 6. csomó, 774. p.

124 rezervált politikai, 4288 politikai, 1395 giro minősítésű ügy, amelyek közül összesen 3218 politikai ügyiratban 4875 személy, 1395 giro iratban 1547 személy szerepelt.³³ Szintén az 1938-a évtől válik egyre általánosabbá, hogy nem közismert emberek nevei is egyre gyakrabban megjelennek a különböző jelentésekben, minősítve őket, vagy éppen hasznos információkat rögzítve róluk. Így például Dr. Szaffka Tihamérről az alábbi megállapításokat olvashatjuk:

„... a kémgyanúsak központi nyilvántartásában mint exaltált, ideges, összeférhetetlen egyén van nyilvántartva, aki másokat alaptalanul szokott feljelengetni, a politikai nyilvántartásokban nem szerepel.”³⁴

1939-ben a külügyben 107 rezervált politikai, 3189 politikai és 1436 giro ügyet iktattak. A politikai iratokban 4623 személy, giro iratokban pedig 2123 személy szerepelt.³⁵

Mindenképpen ki kell emelnünk, hogy az 1938-as évhez képest megnőtt az akciókban szereplő — vagyis ellenőrizendő — személyek száma. Ráadásul egyre alaposabb ellenőrzést vártak el az egyre növekvő nemzetközi feszültség; majd szeptember 1. után a háború kitörése miatt. A megnövekedett munkát a KEOKH-nál is érzékelték, sőt levélben tiltakoztak ellene. Az alábbiakban foglalták össze a legfőbb nehézségeiket:

- munka 1938-hoz képest 150%-kal nőtt;
- a detektív testület létszáma változatlan, 20 fő;
- átlag évi 90.000 külföldi ügyét vizsgálják;
- új keletű probléma a hontalanok, főleg a zsidók és a lengyelek ügyeinek intézése;
- 1940. január 1. óta a németek beutazása is előzetes engedélyhez van kötve.³⁶

Érdekes — és a megmaradt források között igen ritka — hogy egy külföldi állampolgárral kapcsolatban a Külügyminisztériumtól kértek információt. (Nyilván, ha több forrás állna rendelkezésünkre, más lenne az összkép.) Ebben az esetben ugyanis a Külügyminisztérium nyilvántartásában néztek utána Cecil E. Prescott angol állampolgárnak. A nevezett úrról csak annyit tudtak kideríteni, hogy a Belügy-

---

33 MOL K-65 7. csomó, II. kútfő, 21. p.

34 MOL K-65 7. csomó, II. kútfő, 24. p.

35 MOL K-65 7. csomó, II. kútfő, 67. p.

36 MOL K-65 7. csomó, 472. p.

minisztérium. VII. (közbiztonsági) d osztály³⁷ nyilvántartásában is szerepelt egy Prescott nevű egyén, de minden azonosításhoz szükséges személyi adat nélkül. Biztosan csak annyit tudtak róla, hogy angol hírszerző. A kérdés csupán az, hogy a kettő személy ugyanaz, vagy sem. Más nyilvántartásban nem szerepelt hasonló nevű ember.³⁸

Szintén az iratanyag egyik érdekessége a 'Kéményseprő' kisvendéglőben tartott örmény találkozóról szóló jelentés. Ebben felsorolták a rendezvény valamennyi résztvevőjét, 16 főt, pontos lakcímüket és foglalkozásukat. A beszámoló végén megállapították, hogy majdnem mindannyian magyar állampolgárok, illegálisan Magyarországon tartózkodó nem volt közöttük.³⁹

1940-ben: 35 rezervált politikai, 327/10 NY (=nyilvántartó)⁴⁰ és 2153 giro ügyirat volt, amelyekben 4538 illetve, a giroban 2312 személy szerepelt.⁴¹ 1942-ben — egy 1943-as összesítés szerint — 25 rezervált politikai, 517 politikai (benne 607 személlyel) 2190/10 Ny (benne 5126 személlyel) és 3920 giro (benne 4123 személlyel) ügyirat került az V. politikai osztályhoz.⁴² Tudnunk kell azonban, hogy nem minden, az iratokban szereplő személy volt „gyanús” a külügyben szolgáló detektíveknek. Sajnos arra vonatkozóan nem maradt fenn forrás, hogy éves átlagban az iratok, vagy az azokban szereplő személyek hány százaléka keltette fel a magyar államvédelem érdeklődését.

A jelzett időben a Külügyminisztériumba vezényelt detektívek — a szolgálati cipőtálp igénylés alapján — Lakiházi István, Hermádi József, Rádfai János (ő légtólalmi előadáson is részt vett) és Bézsényi István voltak.⁴³

A magyar zászló alatt hajózó tengerjáró hajók személyzete iránt különösen érdeklődtek a magyar szervek. Készült jelentés a Budai Jazz zenekar tagjairól is, akik állítólag kommunista propagandát fejtettek ki a Földközi tenger partvidékén. A be-

37 Az osztály megjelölése érdekes, mivel eddigi ismereteink szerint a Belügyminisztérium VII. osztályán belül „d” alosztály csak 1944. június 6–szeptember 20., illetve 1944. október 15. után működött.

38 MOL K-65 7. csomó, 173. p. (6949/1-1939. sz. ügyirat)

39 MOL K-65 7. csomó, 231. p.

40 A háború kitérésével párhuzamosan utasítás született arról, hogy a titkos iratok egy része „Ny” szekcióban iktatandó. Az utasítás szövege nem maradt fenn, csupán dokumentumokon van rá utalás.

Az összesítésekben olvasható „/10” formula jelentése, vagy hogy mire utal, nem derül ki a forrásokból.

41 MOL K-65 8. csomó, II. kútfő, 18. p.

42 MOL K-65 8. csomó, II. kútfő, 256. p.

43 MOL, K-65 8. csomó, II. kútfő, 257. p.

számoló írásakor a zenekar Port Saidban tartózkodott. A helyszín nem csak azért lehet érdekes, mert a gyakorlatilag brit gyarmat Egyiptomból származik a jelentés, hanem azért is, mert még a '30-as évek elején az ABWEHR és magyar vezérkar közötti megállapodás értelmében a magyar hírszerzés vállalta a Szezi csatorna hajóforgalmának figyelését.⁴⁴ Az már a kor jellemzője, hogy az együttes tagjainak neve és néhány azonosító adat mellett, megjegyezték vallásukat is, ha zsidók voltak:⁴⁵

- Beck (Budai) István, (Kiskunhalas, 1911.07.16., izr.)
- Hercog Ferenc, (Budapest, 1911. izr.)
- Hercog Ferencné, Sziklai Margit, (Budapest, 1906.12.24., izr.)
- Zelinka (Izsák) Ignác, (Pozsony, 1892.03.13.) volt orosz hadifogoly
- Drucker Béla, (Budapest, 1910.)
- Rosenceveig Sándor, (Budapest, 1911., izr.)
- Biszdorfer Manó impresszárió.

A külföldi magyarok közül elsősorban a Német Birodalom által megszállt területeken élő, vagy oda menekült magyarok kerültek a magyar államvédelem látókörébe. Ezen személyek, vagy csoportok megfigyelése, bárminemű információk gyűjtése elképzelhetetlen lett volna a Külügyminisztérium segítsége nélkül.

Egy 1941. november 30-ai jelentés szerint a Franciaországba internált magyarok közül a Külügyminisztérium 10. Osztályának — amely a korábbi Utazás és Útlevelügyi Osztály feladatait vette át⁴⁶ — nyilvántartásában (!) az alábbi nyolc személy szerepel (ebből a megjegyzésből arra is következtethetünk, hogy ennek az osztálynak is volt egy külön nyilvántartása, amelyben szintén jelezték, ha valakivel szemben fenntartásaik voltak, vagy csak egyszerűen gyanúsnak vélték):⁴⁷

- Alpár László (Állrendészeti Zsebkönyv, KB. jelzéssel)
- Benedek Károly (M jelzéssel)
- Cseresy Sándor (külügyminisztériumi kartoték, K jelzéssel)
- Davidovics Zoltán (Állrendészeti Zsebkönyv, M jelzéssel)
- Gelb Jenő (külügyminisztériumi kartoték, spanyol vörös hadseregben szolgált)

---

44 ABTL A-858. 14–16. p.

45 MOL K-65 8. csomó, II. kűtfő, 129/1. p.

46 Az osztályt a II. világháború alatti működési formájában 1940-ben szervezték újjá. Feladata sokrétű volt: ide tartoztak az útlevelek kiadásán túl a határátlépési ügyek, az idegenforgalom előmozdítása, a külföldiek magyarországi tartós munkavállalásának véleményezése, de az utazások rendészeti célú ellenőrzése is éppúgy, mint a külpolitikai rendészeti ügyek. *Pritz Pál*: Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918–1945. Bp., Akadémiai Kiadó, 1994. 89. p.

47 MOL K-65 8. csomó, II. kűtfő, 541/1. p.

- Sebes Sándor (Állrendészeti Zsebkönyv, K jelzéssel)
- Szima János (Állrendészeti Zsebkönyv, K jelzéssel)
- Surányi István (külügyminisztériumi kartoték, K jelzéssel)

1941-ből maradt meg több arra utaló jel, hogy a kémek felkutatásában, adott esetben azonosításában is volt szerepe a Külügyminisztériumnak. Erre vonatkozóan Domán Jánosról állampolgári bejelentés alapján feltételezték, hogy angol és román kém,⁴⁸ vagy Zoltán Lászlóné (született: Deutsch Margit) kémgyanus személy.⁴⁹ Tipikusnak mondható a budapesti német követségen szolgáló Mitzlaff hadnagy⁵⁰ esete. Bár a magyar belügyi szervek kémgyanusnak találták, de Pálffy alezredes, a HM VI.2.D. osztály nyilvántartásvezetője szerint a figura jelentéktelen,⁵¹ és különben sem tudja a kartonját elővenni, mert az nincs iktatószámmal el látva...⁵²

A magyar külügyminisztérium a nyilas hatalomátvétel után is folytatta állam-biztonsági, illetve hírszerző tevékenységét, bár jóval korlátozottabb keretek között, mint korábban. A Szálasi-féle kormányt csupán néhány állam ismerte el, köztük az öt hatalomra segítő Nagynémet Birodalom, vagy a Mussolini-féle saloi fasiszta bábállam. A nyilasok el szerették volna érní, hogy legalább az ún. Tengely-közeli semleges országok ismerjék el őket (Portugália, Spanyolország). 1944. decemberére azonban egyértelművé vált, hogy még ez is hiú ábránd. A magyar diplomaták egy része ráadásul nem volt hajlandó a nyilas hatalmat szolgálni, igyekezett valamilyen indokkal távol maradni a munkától. Mindezen tényezők értelemszerűen nagyban korlátozták általában is a nyilas külügyminisztérium tevékenységét, nem is említve a hadi helyzet miatti állapotot, az állandó menekülést. A meglehetősen szerény forrásbázisban mindössze néhány példa hozható fel állambiztonsági, illetve hírszerző tevékenységről.

Az egyik „1913 claris” fedőnevű ágens — nem tudni, honnan feladott — távirata. E szerint — több egybehangzó értesülés alapján — Szent-Györgyi Albert Pesten van.⁵³ Az ekkor már Nobel díjas orvosprofesszort kereste a magyar rendőrség

48 MOL K-65 8. csomó, II. kútfő, 191/1. p.

49 MOL K-65 8. csomó, II. kútfő, 211. p.

50 Közelebbi adattal nem rendelkezünk róla.

51 Az 1940-es évek elejére már nyílt titok volt, hogy a Nagynémet Birodalom budapesti nagykövetségén dolgozók jelentős része, illetve a magyar fővárosba delegált német újságírók (pl.: Adolf Michaelis) közül is többen valamelyik német hírszerző szervnek (SD, ABWEHR) dolgoznak.

52 MOL K-65 8. csomó, II. kútfő, 306. p.

53 MOL K-707 Nyilas külügyminisztérium iratai, II. kútfő, 143. p.

és a Gestapo is, hiszen Kállay megbízottjaként Isztambulban keresett kapcsolatot az angolszász hatalmakkal 1944-ben. Az már más kérdés, hogy a német hírszerzés előbb tudta, hogy Szent-Györgyi a török fővárosba érkezett, mintsem elküldhette volna első jelentését Budapestre.

A másik a madridi magyar követségről érkezett komplett jelentés az 1945-ös spanyol költségvetésről, minisztériumonkénti lebontásban, különös tekintettel a védelmi tételekre. A jelentésben sajnos pontos dátum nem szerepel. Kérdés, hogy vajon miként tudott a magyar követség, vagy annak egyik munkatársa ilyen szintű spanyol kormányzati dokumentumokhoz jutni 1944 végén...⁵⁴

Dolgozatunk végén meg kell állapítanunk, hogy a két világháború közötti időszakban az államvédelmi és államrendészeti ügyekben komoly „átjárás” volt az egyes minisztériumok és szervek között. A Magyarországon élő külföldieket szemmel és nyilvántartotta a Külügyminisztérium éppúgy, mint valamilyen belügyi (KEOKH, rendőrség) szerv. A nyilvántartási rendszer fordítva is működött: a külföldön élő magyarokat szemmel tartotta a külügy és valamely belügyi szerv. Annak ellenére, hogy a különböző szervek értelemszerűen titkosan kezelték saját adatbázisaikat, ha szükséges volt, egyeztettek. Bár a korban még nem léteztek számítógépek és modern értelemben vett adatbázisok; mégis nehezen lett volna elképzelhető, hogy valaki átcsússzon ezen a rendszeren.

---

54 MOL K-707, II. kútfő, 346–356 p.